

Szalai Attila

November 11. – A lengyel függetlenség ünnepe

*„S a sírt, hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.”*

(Vörösmarty Mihály: Szózat)

Annak megértéséhez, hogy mit jelentett a lengyel nemzet számára állami létének visszaszerzése 1918 őszén, több mint egy évszázad után, elengedhetetlen némi történelmi áttekintés. Szőrényi László irodalomtörténész Vörösmarty 1836-ban keletkezett *Szózatának* előtörténetét boncolgatva kimutatta, hogyan hatott a lengyelek érdekében folytatott magyar országgyűlési felszólalások retorikája, elsősorban Deák Ferenc retorikája az egész költeményre. Deák ugyanis indulatosan kikelt az egyik olyan konzervatív országgyűlési követ ellen, aki azt mondta, hogy nem kell törődni a lengyelekkel, minden nép úgyis ki fog egyszer pusztulni, egyik följön, másik lehanyatlík, mit kell azzal törődni, sírba szállnak, ennyi és kész. Deák rápirított: igen, lehet, hogy minden népre ez a sors vár, de akkor a többi néptől elvárható, hogy legalább a sír szélén ne nevéssen rajtuk és ne gúnyolja őket, hanem ejtsen értük könnyet. Szőrényi szerint tehát a *Szózatnak* a nagy záróképe ebben a deáki replikában gyökerezik, Vörösmarty itt a lengyelek sorsára utal, amit intő példaként állít honfitársai elé. Vessünk egy pillantást arra, hogy mi is történt a lengyelekkel!

A 18. század utolsó harmadát a lengyel történelem egyik különösen drámai időszakaként tartják számon. Az egykor Európa egyik legdemokratikusabb berendezkedésű államának tartott nemesi köztársaság végnapjait élte, feltartóztatlanul sodródott az anarchia felé. Ugyanakkor az országnak egyes vezetői, akik tisztában voltak ennek lehetséges következményeivel, olyan erőfeszítéseket tettek, amelyeket a történészek nemegyszer forradalmi jelzővel illetnek. Nevezetesen, korszerű reformokkal át akarták alakítani a hagyományos rendi struktúrát, biztosítani a vallási türelmet, ráirányítani a figyelmet az ipari-gazdasági tevékenységekben rejlő lehetőségekre, lehetőséget teremteni a polgárok hivatalviselésére, foglalkozni kezdtek a jobbágyok terheinek felszámolásával, a közoktatás megteremtésével. E törekvések az 1791. május 3-i alkotmányban¹

¹ Szemben Lengyelországgal, Magyarországon a reformokat fentről, rendeleti úton igyekeztek bevezetni az abszolutista uralkodók, Mária Terézia és fia, II. József. Az országgyűlés jogalkotásában rendszerszerűen ezért csak évtizedekkel később, 1848-ban jelentek meg a lengyelhez hasonló, polgári elveken nyugvó jogi szabályok és intézmények. A májusi alkotmánnyal így leginkább a magyar áprilisi törvények rokoníthatók.

öltöttek testet, amely a világ második és Európa első modern, kartális alap-törvénye.² A törvény alkotmányos monarchiát teremtett, a hatalommegosztás szerint elkülönült jogalkotói, végrehajtói és bírói hatalmi ágakat hozott létre, s megszüntette a lengyel–litván állam kettősségét – az uniót –, egységes köz-társaságot alakított ki (*Rzeczpospolita Polska*). Politikai értelemben egyenlőnek mondta ki a városi polgárságot a nemességgel, állami védelem alá helyezte a feudális kötétségek alól felszabadított jobbágyságot, vallásszabadságot hirdetett, továbbá eltörölte a *liberum veto*³ intézményét.

A szomszédos nagyhatalmak azonban nem voltak érdekeltek abban, hogy Lengyelország talpra álljon, és mindent megtettek a régi struktúrák fenntartása érdekében, mivel az mintegy garantálta a hagyományos nemesi anarchiát, ennek révén pedig számukra a külső hatalmi befolyás érvényesülését. 1772 és 1795 között három ízben ragadtak ki Lengyelország testéből hatalmas területeket, mely akcióik ellen a hazafias lengyel erők fellépései kudarcra végződtek. A legutóbbi, a Kościuszko-féle felkelés leverése már egyet jelentett a végső összeomlással. A három szomszédos nagyhatalom számára Lengyelország területe jelentette az európai nagyhatalommá válás egyik esélyét: Oroszország számára megnyíló kaput Európa felé, a kis Poroszország pedig éppen a lengyel területek bekebelezésével vált földrészünk meghatározó hatalmává. A Habsburgok – perfid módon az Árpád-házi magyar királyokra hivatkozva – Galíciát, a régi Halicsot követelték és kapták meg még az első felosztás alkalmával, végül pedig megszerezték Krakkót, Sandomierzt, a radomi és a lublini vajdaságot is. Az agresszorok 1795. október 24-én állapotok meg Lengyelország teljes felosztásában, az ezt rögzítő dokumentumot két évvel később írták alá. Ebben az iratban szerepel az a mondat, amely az egész akkori Európát bejárta: *„A Lengyel Királyság neve örök időkre töröltetik Európa térképéről.”*

A lengyelek az elkövetkező 123 évben közel sem vették tudomásul az „örök idők” kitételét. Minden kínálkozó, vagy annak tartott lehetőséget megragadtak hazájuk felszabadításának megkísérlésére, kezdve a napóleoni háborúktól, kisebb-nagyobb megmozdulások s két nagy – az 1830-as novemberi és az 1863-as januári – felkelés révén, de az Európában uralkodó politikai helyzet egyik hősiesség kezdeményezésüknek sem kedvezett, így szövetségesek híján elbuktak. Majd csak az első világháború eseményei teremtettek olyan viszonyokat, hogy reményük nyílhatott a sikerre.

Gavrilo Princip Sarajevóban eldördült pisztolylövése egyúttal azt is jelentette, hogy a Lengyel Királyságot felosztó három nagyhatalom bekebelezett

² A Május 3-i alkotmányt gyakran nevezik „Európa első írott alkotmányának”. Ez megtévesztő, hiszen például a magyar történelmi alkotmány is írásba volt foglalva, előbb latin, később magyar nyelven is. A félreérthetőség oka, hogy az „írott” az alkotmánytudományban kartálist (kodifikáltat) jelent, nem pedig szó szerinti írásbeliséget. A helyes ezért a „polgári” vagy „kartális” jelző használata az alkotmánnyal kapcsolatban.

³ A liberum veto latin kifejezés, jelentése: szabad vétő, tiltakozási jog. A lengyel alkotmánynak az 1652. évi országgyűlés határozatában bevezetett intézménye, amely lehetővé tette, hogy bármely képviselő valamely határozat végrehajtása ellen tiltakozzék („nie pozwalam” – nem engedem), s ezzel a javaslat törvénnyé válását megakadályozza. A liberum veto hozzájárult a szejm és ezzel a központi hatalom, s egyúttal az ország széteséséhez.

területei potenciális hadszíntérré váltak. A lengyel tragédia új felvonása vetette előre árnyékát: a lengyel ember, amikor besorozták az egymással szemben álló hadseregekbe, nem tudhatta, hogy a másik oldalon vajon nem nemzet-társát lövi-e le éppen, s nemegyszer az igazságra akkor derült fény, amikor kézitusában az ellenségbe dőft szurony anyanyelvű fájdalomkiáltást váltott ki. 1914–18-ban a lengyelek lakta területekről a három hadseregbe több mint 3 millió katonát soroztak be. Az osztrák–magyar egységekbe besorozottak közül 220 ezer, a német hadseregbe behívtak közül 110 ezer, az orosz oldalon harcolók közül 55 ezer esett el, a sebesültek száma 900 ezer körül mozgott.

A háború első évében érzékelhető politikai aktivitás a lengyel kérdés körül talán csak a Monarchiában, azon belül is elsősorban Magyarországon volt tapasztalható. A lengyelekhez való közeledést a magyar társadalom egyértelmű rokonszenvvel fogadta: szerepet játszott ebben egy oroszellenes lengyel felkelés víziója, mintegy közös reváns elképzelése 1849-ért. Nagy reményekkel kísérték Józef Piłsudski⁴ kezdeményezését, a Galiciában felállított I. brigád (dandár), a kezdetben mintegy 25 ezer fős, Lengyel Légio néven ismertté vált fegyveres formáció megalakítását. Az ilyen jellegű kezdeményezés hagyománya azoknak a napóleoni korszakban harcoló lengyel légióknak a nyomait követte, amelyekről a nevüket is kapták. Nevezetesen, hogy külső erő, hatalom támogatásával teremtesen meg egy önálló lengyel fegyveres erő, amely hozzájárulhat a függetlenség későbbi kivívásához. Piłsudski elképzelése, hogy osztrák parancsnokság alatt küzdjenek a lengyel függetlenségért, végső soron nem bizonyult sikeres ötletnek, mint annak idején Henryk Dąbrowskié, amikor a tábornok lengyel légiókat szervezett Olaszországban, hogy Bonaparte oldalán harcoljanak érte. Azok a feltételek ugyanis, amelyeket a központi hatalmak katonai vezetését adó németek szabtak 1917-ben, elfogadhatatlanok voltak, és a légiók erőszakos feloszlatásához vezettek, mint arról az alábbiakban még szólunk. Ugyanakkor a többéves katonai tapasztalatszerzés értéke, s ezzel párhuzamosan

Józef Piłsudski marsall

⁴ Józef Piłsudski – államférfi, marsall, a Második Lengyel Köztársaság első államfője (1918–1922), majd az 1926–1935 közötti rendszer irányítója, a hadsereg vezetője. Az első világháború közepétől haláláig komoly befolyással bírt a lengyel politikára, és fontos alakja volt az európai politikának is. Nagymértékben neki köszönhető, hogy Lengyelország 1918-ban, felosztása után 123 évvel visszanyerte függetlenségét. Politikai életének korai szakaszában befolyásos tagja volt a Lengyel Szocialista Pártnak (PPS), melynek később vezetője is lett. Úgy tartotta, hogy az Orosz Birodalom a lengyel függetlenség legfőbb akadálya. Lengyel légiókat hozott létre, melyek az első világháborúban a Monarchia és a Német Császárság mellett harcoltak Oroszország ellen. Az első világháború után a lengyel csapatok vezetésével bízták meg a lengyel–bolsevik háború (1919–1921) alatt. 1923-ban, amikor a lengyel kormányban Piłsudski fő ellenfelei kerültek túlsúlyba, visszavonult az aktív politikától. Azonban 3 évvel később, 1926 májusában puccs révén visszatért Lengyelország politikai életébe. 1935-ös haláláig főként a hadügygel és külüggyel foglalkozott.

A Piłsudski-féle Lengyel Légió a Kárpátokban, 1915
(Jerzy Kossak festménye)

a légiók társadalmi lélekerősítő szerepe felmérhetetlen volt, és mindez páratlan lehetőséget kínált az egykori légiósok számára az épp csak kivívott függetlenséget megvédő akciókban.

Magyarországon nagy rokonszenvel kísérték a Lengyel Légió megalakulását. Megrendítő pillanatok voltak, amikor a galíciai frontra induló katonákat a pályaudvaron az „Isten, ki Lengyelhont...”

(„Boże coś Polskę...”)⁵ eléneklésével búcsúztatták az otthon maradók. Így érthetően nagy volt a csalódás, amikor kiderült, hogy Piłsudski 1914-es akciója, egy betörés Orosz-Lengyelországba nem járt sikerrel. Az értetlenséget némiképp enyhítette a lengyel légiók a Kárpátokban folytatott harcának a híre. Sokan fogadtak be lengyel menekülteket, Magyarországon légiós kórház alakult, s a vármegyék az 1831-es hasonló akció mintájára, mozgalmat hirdettek a lengyelek védelmében. A légiókba egyébként több száz magyar önkéntes is jelentkezett.

A lengyel kérdés valójában 1916-tól, a keleti fronton aratott győzelmeik után került napirendre a központi hatalmaknál, immár más megvilágításban. 1916. november 5-én mindkét császár egybehangzó felhívást tett közzé arról, hogy szándékukban áll életre hívni a Lengyel Királyságot, önálló, alkotmányos monarchiaként, amely határainak megállapítását egyelőre függőben hagyják. A lengyelek érdeklődve, de bizalmatlanul fogadták a deklarációt: találkoztak már jó párszor nagyhatalmi gesztusokkal, a fejük fölött hozott döntésekkel, amelyekkel kapcsolatban nem kérdezték meg őket. Továbbá úgy gondolták, érdemes kivárni, hiszen nem dőlt még el, ki lesz a győztes a nagy háborúban. És az idő őket igazolta. Az antanthatalmak is reagáltak, s ők már az egyesült, önálló és autonóm Lengyelország újjászületéséről beszéltek, kiúttal a tengerhez. A Monarchia érdekeit ez nem érintette olyan érzékenyen, mint az orosz és német politikusok elképzeléseit. Ráadásul Oroszországban kitört a forradalom, az ideiglenes kormány pedig elismerte a lengyelek önrendelkezési jogát, igaz, egyfajta katonai szövetség fejében, de már ez is elegendő volt ahhoz, hogy megváltoztassa Piłsudski korábbi, a központi hatalmakkal való „kiegyezést” célzó stratégiáját. A központi hatalmak hadi helyzetének romlása, az Egyesült Államok bekapcsolódása a háborúba s a forradalmi káosz hozzájárult a lengyel politikai erőfeszítések felgyorsulásához, mind az országon belül, mind az emig-

⁵ Az Isten, ki Lengyelhont... (Alojzy Feliski 1816-ban született verse, melynek szövegét később megváltoztatta a néphagyomány) az ország felosztásának több mint egy évszázada alatt elsősorban a templomokban – de nemcsak ott – fejezte ki a lengyelek vágyát a függetlenség iránt. Mint ismeretes, az imádság formájában szóló ének utolsó versszaka fohász az ország szabadságáért: „Szent oltárodnál térdre hullva kérünk, szabad hazánkat, óh add vissza nekünk!” (Az 1860-as években született magyar fordítás szövege szerint.)

rációban. Az oroszországi események nyomán az angolokat és franciákat már nem korlátozta a Pétervár iránti tapintat, és azt is lehetővé tették, hogy Párizsban Roman Dmowski vezetésével megalakuljon a Lengyel Nemzeti Bizottság, amelynek engedélyezték egy lengyel hadsereg megszervezését. A francia kormány 1917. szeptember 20-án a bizottságot elismerte Lengyelország hivatalos képviselőjének. A gesztust gyorsan követte az olasz és amerikai elismerés is. Ezzel először fordult elő a háború történetében, hogy egy lengyelek által alakított független intézmény hivatalos képviselői státust kapott.

Ezt megelőzően, még 1917 nyarán a Piłsudski vezette aktivista tábor véglegesen szakított a központi hatalmakkal, nem voltak kaphatók egy németek által dominált lengyel bábállam gondolatát szolgálni. A korábban titokban megalakított Lengyel Katonai Szervezet széles körű illegális szervezőtevékenységbe kezdett. Ugyanakkor a légiók megtagadták a két császár által követelt hűségeskü letételét, minek következtében internálták őket, Piłsudskit és helyettesét, Kazimierz Sosnkowskit pedig letartóztatták és Magdeburg erődjébe zárták. Ugyanakkor a németek újabb kísérletet tettek lengyel hatalmi szervek kiépítésére: Kormányzó Tanácsot (Rada Regencyjna) hoztak létre a passzívabb konzervatív körökhöz tartozó Zdzisław Lubomirski herceg részvételével, de ezzel sem jutottak előbbre, s 1918 januárjára kiderült, hogy kísérletükkel tulajdonképpen hozzájárultak a lengyel függetlenedési folyamathoz.

A századokon át szomszédos két középkori királyság érdekközösségének és gyakori dinasztikus kapcsolatainak alapja a hasonló geopolitikai helyzet volt, s ez természetesen rendszeres diplomáciai érintkezést jelentett. Lengyelország háromszori felosztása után a Habsburg Monarchia Szentpéterváron követséget, Varsóban pedig – Orosz-Lengyelország központjában – konzulátust tartott fenn. 1795 után a magyar politika (beleértve az országgyűlést) képviselői többször kiálltak határozatokban, nyilatkozatokban a lengyel szabadságtörekvések mellett. A 20. század első éveitől Varsóba inkább magyar diplomatákat vezényeltek ki, a lengyel–magyar rokonszenvre is építve, hogy erősítsék ezzel a dunai birodalom pozícióit a lengyel állami önállóság esetleges helyreállításakor. A varsói osztrák–magyar konzulátus lett az 1918 után formálódó varsói magyar diplomácia „magja”. E misszió megszervezésében jelentős szerepet játszott gróf Csekolics Iván (1876–1951) konzul, 1918–1920 között kirendelt diplomata, majd 1920–1924-ben követ.

Az első világháború befejezése után – a párizs-versailles-i békeszerződés megkötése előtt – a magyar és a lengyel kormány (1919 őszén) szinte egyidejűleg tett lépéseket a diplomáciai kapcsolatok felvételére. Varsóban, mint említettük, gróf Csekolics Iván, Budapesten pedig gróf Jan Szembek szervezte meg a magyar, illetve a lengyel diplomáciai kirendeltséget. A békeszerződés megkötése után mindkettőt követség rangjára emelték. Ezzel egy időben Miskolcon – Tadeusz Stamirowski vezetésével – lengyel, Krakkóban, később Vilniusban is, magyar konzulátus nyílt. A diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele a hango-

Gróf Csekolics Iván

mányos barátságra építő magyar és a lengyel állam közös akarata volt. Az első világháború után átalakult Európában a két ország kereste az együttműködés lehetőségeit. Amikor 1920 nyarán Lengyelországot szovjet részről agresszió fenyegette, Magyarország igyekezett segítséget nyújtani. Diplomáciánknak sikerült végül biztosítani a lőszerszállítást a Varsó alatt szorongatott helyzetben lévő lengyel hadseregeknek. Erről az eseményről az alábbiakban még részletesebben szólunk.

A két világháború közötti időszakban a kölcsönös rokonszenv tovább élt ugyan, ám a magyar és a lengyel állam külpolitikai érdekei sok tekintetben különböztek. Az európai nagyhatalmi politika szűk térre szorította a magyar–lengyel kapcsolatokat, bár a két állam alapvető külpolitikai kérdésekben megbízható segítőtje volt egymásnak. A lengyel diplomácia támogatást nyújtott például a magyar–román ellentétek enyhítésében, Magyarországnak a Népszövetségbe történő felvételéhez. A kapcsolatok látványos területe a kulturális (1934-ben született államközi szerződés), továbbá a gazdasági és kereskedelmi együttműködés lett. Kölcsönös államfői és miniszteri látogatásokra került sor. Mindkét országban jól működő civil társadalmi keretekben ápolták a barátság gazdag történelmi örökségét.

Visszatérve az 1918-as helyzetre: a Lengyelországot egykor felosztó három nagyhatalom összeomlása történelmi pillanat volt, és elsősorban maguktól a lengyelektől függött, hogy képesek lesznek-e ezt kihasználni függetlenségük visszaállítása érdekében. A folyamat több hónapot vett igénybe. Elsőként Krakó szabadult meg a megszállóktól. Galíciában megindult a lengyel fegyveres erők szerveződése, elsősorban a volt légionisták részvételével. Varsóban még a német megszálló csapatok uralkodtak, az ott még a német protektorátus alatt megalakított Kormányzó Tanács és az általa létrehozott kormány megpróbált elszakadni a német hatóságoktól, de a megszállókkal való alkudozás már nem volt elegendő a társadalom számára, radikális, határozott lépésekre vártak. 1918. november 9-én Németországban kikiáltották a köztársaságot, a kormányban a szociáldemokraták vették át az irányítást, november 11-én pedig a németek Compiègne-nél aláírták a fegyverszünetet, amely a megszállt területek elhagyására kötelezte a német hadvezetést. Ennek értelmében a németeknek el kellett hagyniuk az 1916-os offenzívában megszerzett, volt orosz területeket is, tehát a

1918. november 10. – Piłsudski üdvözlése a varsói pályaudvaron

Lengyel Királyság területét. A rendelkezés gyakorlati megvalósítása azonban késett. November 10-én a németek kiengedték Piłsudskit, akit korábban azért zártak be, mert nem volt hajlandó tovább tárgyalni Berlinnel. Az ekkor 51 éves katona-politikus azonnal Berlinbe, majd Varsóba utazott, ahol ünnepélyes fogadásban volt része.

A Kormányzó Tanács tisztában volt a tét nagyságával, s azzal, hogy e pillanatban erőre, szervezésre van szükség. A különböző lengyel politikai formációk is hasonlóképpen ítélték meg a helyzetet, és sikerült felülemelkedniük civakodásaikon: 1918. november 11-én, azonnali hatállyal lemondott a Kormányzó Tanács, és a lengyel haderők szervezését, vezetését, majd a teljes hatalmat is átadták Piłsudskinak, aki mint ideiglenes államfő, egészen a törvényhozó szejm összehívásáig gyakorlatilag diktátori szerepet töltött be. S e szerepét ő valóban az ország talpra állítására használta fel. A társadalom java része, politikai viták ellenére és mellett, az új, nemzeti vezetéstől pontosan ezt várta, Európától pedig azt, hogy jóvát teszi a lengyelek ellen elkövetett bűnöket. Ez utóbbi hamarosan ismét csak hiú reménységnek bizonyult: már az újjászületett Lengyelország határvonalaiért is a lengyeleknek maguknak kellett megküzdeniük.

Kortársai szemében a lengyel irodalom lelkiismereteként aposztrofált író, Stefan Żeromski, a lengyel PEN Club alapítója és első elnöke megfogalmazásában, „a három egyenlőtlen félből” összekerült Lengyelország, amely 123 éves felosztottság után, 1918 őszen jelent meg újra önálló geopolitikai alakulatként Európa térképén, rendkívüli nehézségekkel küszködött. Az idegen megszállás alatt eltérő államszervezetek keretében élő területek politikai struktúra, tradíció, életstílus és életszínvonal, jogrend és gazdasági szerkezet, fizetőeszköz, gyakorlatilag tehát minden alapvető körülmény tekintetében különböztek egymástól. Pusztán a gazdasági eltéréseket említve is látható a helyzet súlya: a poroszországi területek viszonylag fejlett mezőgazdasággal rendelkeztek, és a német ipari központok élelmiszer-ellátását szolgálták, a cári megszállás textil- és fémipara az orosz birodalom igényeire épült, Galícia elmaradott gazdasága pedig komoly nehézségeknek nézett elébe a megszűnt Monarchia országaiból származó behozatal nélkül. Mindehhez hozzá kell számítanunk a Nagy Háború pusztításait, amelyek a négy évig hadszíntérként szereplő lengyel területeket érintették, s azt is, hogy a korábbi határvidékek az egyesítéssel az ország belsejébe kerültek. A vasúthálózat külön problémát jelentett. Elég rátekintenünk a korabeli térképekre, hogy lássuk, a legsűrűbb a német területeken volt, ezt követte Galícia, a legritkább vonalakat ugyanakkor az orosz részekben találjuk. S az idegen központokhoz tartozás miatt Varsónak olyan nagyvárosokkal, mint Poznań, Lwów vagy Gdańsk, nem volt közvetlen vasúti összeköttetése. Három szoros kötelék azonban igen erősen összefűzte e területek lakosait: a nyelv, a történelmi tudat és az összetartozás érzése.

Az egységes lengyel állam megteremtésében nagy kihívást jelentett a lakosság soknemzetiségű összetétele. A nemzetiségek aránya meghaladta a 30%-ot. Az 1931. évi hivatalos népszámlálás szerint az összlakosság 31,9 millió volt, ebből lengyel 68,9%, német 2,3%, ukrán 13,9%, belorusz 3,1%, zsidó 8,6%, orosz 0,6%, egyéb 2,4%. A nemzetiségek megoszlása az ország területén egyenetlen volt, így például a németek elsősorban a nyugati vajdaságokban éltek, ahol a lakosságnak mintegy 9%-át tették ki, míg a legnépesebb kisebbség, az ukrán a délkeleti vajdaságokban élt, jószerint egy tömbben, legtöbben a volhíniai vajdaságban, ahol számuk messze meghaladta a lengyelekét, ugyanis a lakosság csaknem 70%-át alkották. Sajátos helyzetben volt a zsidóság: a közel 3 millió zsidó 76%-a a városokban élt, s nagy részük inkább a jiddis és a héber nyelvet használta, mintsem a lengyelt.

A gazdasági konszolidáción és a soknemzetiségű összetételen túl Lengyelország legsúlyosabb kérdése a határok problémája volt. A világháború győztes hatalmai elismerték az újjászülető lengyel államot, de hogy hol fognak húzódni határai, azt senki sem tudta pontosan. A lengyel politika fő célkitűzése az volt, hogy a Lengyelország első felosztása (1772) előtti határokat állítsák vissza, vagyis lehetőleg álljon helyre az egykori „két nemzet köztársasága”, azaz a Lengyel–Litván Köztársaság (Rzeczpospolita).

A versailles-i béke ugyan nem teljesített be a lengyelek minden elképzelését, de meghatározta azokat, és nemzetközi garanciát vállalt Lengyelország nyugati határainak védelmében. A keleti határok kérdése még nyitott maradt, de végül az antant Legfelsőbb Tanácsa elfogadta Kelet-Galícia Lengyelországhoz tartozását. Felkelésekkel sikerült kész helyzet elé állítaniuk a békekonferenciát, Poznań és környéke (Wielkopolska), valamint Szilézia egy része is ezeknek köszönhetően kerülhetett a határokon belülre. Litvániából Lengyelország vitatható körülmények közepette szakította ki a történelmileg az országhoz tartozónak tekintett földeket, Vilnáig terjedően. (Ez utóbbi esemény egyébként hosszú időre megrontotta a litvánokkal való kapcsolatokat.)

Józef Piłsudski, a formálisan 1918. november 11. óta létező új lengyel állam vezetője a keleti szomszédokkal, litvánokkal, ukránokkal szándékozott konföderációt alakítani. Tudatában volt annak, hogy ehhez ütőképes hadseregre lesz szüksége, és azonnal neki is látott ennek felállításához a világháború alatt a különböző hatalmak hadseregeiben harcoló lengyel alakulatokból. Nyitott kérdés volt, hogy mi a szándéka Szovjet-Oroszországnak, amely Németország kapitulációja után felmondta a breszti békét, és 1918 decemberében életbe léptette a „Visztula-hadműveletről” szóló hadparancsot: ebben a „burzsoá” lengyel állam munkásainak-parasztjainak „felszabadításáról” volt szó. 1920. április 25-én Piłsudski megelőző csapásra szánta el magát, amely májusra Kijev bevételéhez vezetett. Nyáron azonban megfordult a hadiszerencse, hatalmas ellentámadás kezdődött, s a Vörös Hadsereg csakhamar elérte a lengyelek által lakott területeket. A világforradalom lázában égő bolsevik vezetők azt tűzték ki célul, hogy Lengyelországot elfoglalva ott tanácsköztársaságot hoznak létre, Németországban s Magyarországon újjáélesztik a forradalom lángját, s egész Európát bolsevizálják. Mihail Tuha-csevszkij, a Vörös Hadsereg tábornoka július 2-i menetparancsában azt írta: *„A fehér Lengyelország testén át vezet az út a világot lángba borító forradalomhoz.”*

Lengyelországra óriási katonai erő zúdult, egy északról és egy délnyugati irányból támadó hadseregcsoport. Varsó ebben a küzdelemben meglehetősen magára maradt: csak Franciaország igyekezett – bár késve – segíteni. Párizs végül még ahhoz is hozzájárult, hogy a világháborúban vesztes Magyarország siessen a lengyelek segítségére. Csehszlovákia azonban augusztus 9-én kinyilvánította semlegességét a lengyel-bolsevik konfliktusban, és kereken megtagadta, hogy a lengyelek által kért és a magyar kormány által megígért honvédség átvonuljon területén. Még a lőszerszállítmányok vonatszerelvényét is visszatartották.

A magyar kormány július 8-án utasította a lőszergyártó csepeli Weiss Manfréd Műveket, hogy minden készletét

A Weiss Manfréd gyár
1920-as mannlicher
lőszere

tartalékolja Lengyelország számára. Két hét múlva Csepelen már csak a lengyelek számára gyártottak lőszert. A magyar segítség fontosságát kiemeli az a tény, hogy a bolsevik propaganda és az európai baloldali pártok nyomására 1920. július 10. és augusztus 25. között Lengyelország csak a magyarországi és a magyar közvetítéssel továbbszállított francia lőszerre számíthatott. Ausztria, Olaszország, Németország, Csehszlovákia és Danzig szabad város nem engedte át a hadianyag-szállítmányokat, a Szocialista Internacionálé pedig teljes szállítási bojkottot hirdetett Lengyelország ellen.

A függetlenségét alig visszaserzett lengyel állam végveszélybe került. Az oroszok augusztus 12-re tervezték a főváros elfoglalását. A lengyelek hősiessen védekeztek, így a Vörös Hadsereg csak augusztus 14-én érte el Varsó külvárosát. A lőszertartalékok szinte teljesen kimerültek. A még júliusban elindított 80 vagonnyi, 22 millió darabos, karabélyokhoz és tüzérségi fegyverekhez való magyar lőszerszállítmány végül Románián keresztül augusztus 15-én érkezett meg a Varsó melletti Skierniewice vasútállomására, onnan vitték egyenesen a harcoló egységekhez. A transzport egyik kísérője az Árva megyében született fiatal történész, a Varsói Egyetem későbbi első magyar lektora, Divéky Adorján⁶ volt, akinek abban is volt némi szerepe, hogy a trianoni békeszerződésben Árva megye északi része ne Csehszlovákiához, hanem Lengyelországhoz kerüljön, Észak-Szepességgel együtt. Divéky úgy vélte, hogy az egyébként szülőföldjének számító terület hagyományai lengyel fennhatóság alatt nagyobb biztonságban lesznek, s ebben aligha tévedett.

Divéky Adorján

Kulcsfontosságúnak bizonyult, hogy a lengyel hírszerzésnek sikerült megfejtenie az orosz hadsereg rádiós kódját. Piłsudski villámgyorsan átcsoportosította a lengyel erőket, és Varsó alatt ellentámadásba lendült. Augusztus 16-án az oroszok pánikszerű visszavonulásba kezdtek. A lengye-

⁶ Divéky Adorján (Alsókubin, 1880 – Budapest, 1965) történész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, a Lengyel Tudományos Akadémia külső tagja, a vilnai Báthory Egyetem díszdoktora, a Varsói Magyar Intézet igazgatója. A Divéky-család 1760-ban került Árva megyébe s telepedett le Podwilken. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. Pályája elején Szepes, Liptó és Árva megyei gimnáziumi tanár volt. 1909–1911 között a Jagello Egyetemen történelmi előadásokat hallgatott. 1917-ben Varsóba került, az ottani levéltárak magyar vonatkozású anyagait kutatta. Ezekben az években előbb a Varsói Egyetem magyar nyelvi lektora, majd a magyar történelem előadója volt. 1920-ban az első világháború után megalkuló csehszlovák állam és Lengyelország között vita folyt Felső-Árva területi hovatartozásáról. Abban, hogy a Szepesség és Árva magyarlakta északi területei ne Csehszlovákiához, hanem Lengyelországhoz kerüljenek, aktív diplomáciai-politikai szerepe volt. A két világháború között gyűjtött – korábban az Intézet könyvtárának részét képező – könyvtárát jelenleg a Varsói Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke őrzi. Tagja volt a lengyel–magyar kapcsolatokat ápoló Magyar Mickiewicz Társaságnak is. 1939–1950 között – nyugalmába vonulásáig – a Debreceni Egyetem tanára volt, ahol kelet-európai történelmet oktatott.

lek több mint százezer hadifoglyot ejtettek, s hatalmas területről sikerült kiszorítaniuk a Vörös Hadsereget. Az újjászülető Lengyelország hadserege világraszóló győzelmet aratott, és ebben a sikerben a magyar lőszerszállítmányoknak is szerepük volt. A Trianonban megcsonkított és a Tanácsköztársaságot megélt Magyarország azonban ezzel nem tekintette befejezettnek a segítséget. Folytatódtak a segélyszállítmányok: nyolc hónap leforgása alatt Magyarország saját készleteiből összesen 48 millió darab Mauser karabélyhoz való töltényt, 13 millió Mannlicher típusú lőszer, jelentős mennyiségű, különböző kaliberű tüzérségi lőszer, 30 ezer Mauser karabélyt több millió alkatrésszel, 440 tábori konyhát, 80 tábori kemencét és sok egyéb felszerelést, hadianyagot szállított.

A győztes varsói csata nyomán⁷ Lengyelország Szovjet-Oroszországgal 1921-ben megkötötte a rigai békét, s ezzel a keleti határok rögzítése is megtörtént. Ennek eredményeként területe 388 900 négyzetkilométer lett, jóval nagyobb, mint korábban remélték. Lakossága 26,8 millió volt, ennek kétharmada volt lengyel.

A háború befejezése és a rigai békeszerződés megkötése után a lengyel törvényhozás, a szejm elutasította a trianoni békeszerződés aláírását, ami azt jelentette, hogy jogi értelemben Lengyelország nem ismerte el a történelmi Magyarország feldarabolását. A kimerült és nyugati szövetségesei által magára hagyott Lengyelország részéről ez bátor tett volt, annak bizonyítéka, hogy a politikában nem mindig csak a pragmatizmus, konjunktúra és az érdekek diktálnak.

A lengyel–bolsevik fronton Varsó alatt – a fegyverekben vélhetően magyar lőszer

Az 1920-as magyar katonai segítség emléktáblája Varsóban

⁷ A lengyel–bolsevik háború fordulópontját jelentő varsói csata emlékére a Lengyel Hadsereg Ünnepeét 1992 óta tartják meg Lengyelországban, Nagyboldogasszony napján, augusztus 15-én. Az 1920-as magyar katonai támogatás emlékére 2011-ben emléktáblát avattak Varsóban, majd ezt követően az ország több városában is. A magyar katonai támogatásról bővebben ld. Varga Endre László hadtörténész írását: http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/29-34_0.pdf

Végre az építkezés évei következhetnek. Sokatmondó a lengyel kormány 1922. január 19-én elfogadott határozata: *„Mint állam abban vagyunk érdekeltek, hogy a lehető legtovább fenntartsuk status quónkat. Nélkülözhetetlen számunkra, hogy elég hosszú időnk legyen a belső konszolidációra és a nyugodt munkára. Kívülről nem bírunk nagy rugalmasságot, éppen ezért külpolitikánknak katonai szempontból mindenfajta fegyveres konfliktus elkerülésére kell törekednie.”*

Alig két évtizedet kaptak a sorstól e célokra, s végül a fegyveres konfliktust sem sikerült elkerülniük. Hat év idegen megszállás, újabb vérfürdő következett. De sohasem kapituláltak. A kommunista hatalom idején sem. A kitartás meghozta a gyümölcsét, mint azt a legújabb kori történelem bizonyítja.

1918. november 11-ének, a lengyel függetlenség kikiáltása napjának évfordulóját egy évvel később nem volt mód megünnepelni, mert javában folyt még a háború a Lengyel Köztársaság határaiért. Első ízben 1920-ban került sor rá. Ennek alkalmából a lengyel–bolsevik háború győztes fővezérért, a Parancsnokot (Kommendant) marsallbottal tisztelte meg a nemzet.

1919–1936 között honvédelmi ünnepként szerepelt a naptárban, a függetlenség ünnepének a szejm 1937. április 23-i törvénye nyilvánította, amelyben két fontos tételhez kötötték: az egyik az első világháború befejezése volt, amelynek során Lengyelország visszanyerte állami szuverenitását, a másik pedig az időközben (1935) elhunyt Józef Piłsudski emléke előtti tisztelgés. A második világháború kirobbanásáig két ízben ünnepelték meg a függetlenség napját.

A német megszállás 1939–1945 közötti időszakában a lengyel állami ünnepeket nem lehetett megtartani. Az ellenálló szervezetek a fenyegető repressziók ellenére újra és újra jelét adták, hogy a nemzet függetlenségi vágya él, röplap-akciók, falfeliratok emlékeztettek erre, a meglévő (megmaradt) emlékműveknél mindig megjelentek nemzetiszín szalaggal átkötött virágok, sok helyütt kitzútták a fehér-piros lobogót. A földalatti Honi Hadsereg (AK) bulletinjei rendre megemlékeztek a függetlenség napjáról.

1945-ben a szovjet támogatással berendezkedő kommunista hatalom a függetlenség napjának ünnepét eltörölte, s helyébe a Sztálin kezével jegyzett lublini kiáltvány kiadásának idejét, 1945. július 22-ét állították nemzeti ünnepnek. A kommunizmus évtizedei alatt a függetlenség hívei a rendszer tiltása ellenére, a náci megszállás alatti időkhöz hasonlóan, valamilyen módon mindig igyekeztek megtisztelni az évfordulót. Kivételt képez a Szolidaritás legális működésének 1980–81-es időszaka, amikor átmenetileg sikerült legálissá tenni. Visszaállításáról a nemzeti ünnepek sorába a kerekasztal-tárgyalások idején, az 1989. február 15-én kelt jogszabályban döntött még a „régii” szejm, a nemzeti függetlenség ünnepnapja néven. 1997-ben a nemzetgyűlés újabb vonatkozó törvényben rögzítette az ünnepet. Ennek szövegében olvasható: *„Ez az ünnepélyes évforduló reflexiókra késztet azzal a fél évszázaddal kapcsolatban is, amelyben a lengyelek szabadságra és demokráciára törekvő igyekezetét elnyomta a hitlerista, majd a szovjet megszállás, valamint – a hagyományainktól idegen – a Szovjetuniónak alárendelt kommunista hatalom.”*

November 11-e ma munkaszüneti nap. A központi ünnepeket a legmagasabb állami vezetők részvételével szervezik Varsóban, a Piłsudski marsallról

A Lengyel Függetlenség Ünnepe – ma

Piłsudski-emléktábla az Apor Vilmos téren

elnevezett téren, az ismeretlen katona sírjánál.⁸ 1989 óta évente megrendezik a Függetlenség futóversenyt, amelynek tíz kilométeres távját több ezren teljesítik, 2009-től fogva a Varsói Felkelés Múzeuma előadásokkal, történelmi élőképekkel tűzdelt ünnepi koncertet szervez, a fővárosban s az ország más nagyvárosaiban népes felvonulásokkal emlékeznek az évfordulóra.

A lengyel függetlenség ünnepnapja számunkra, magyarok számára is ünnep kell hogy legyen. Jelentős hadianyag-szállításainkkal, szerény létszámú, de jelképes értékű önkénteseinkkel mi is hozzájárultunk ahhoz, hogy a 123 év felosztottság után újjászülető Lengyelország ismét megjelenhessen önálló államalakulatként Európa térképén. S ha testvéri érzéseink kifejezésésképpen minden november 11-én elhelyezünk egy

szál virágot Józef Piłsudski marsall mészkőből és bronzból készült domborműves emléktáblájánál⁹ a Budapest, XII. kerület Apor Vilmos tér 2. alatt, azzal közös, élő hagyományainkat ápoljuk.

⁸ Az ismeretlen katona sírjával szemközt álló háztömb falán, melyben a Varsói Helyőrség parancsnoksága működik, áll a 2011-ben felavatott bronz tábla, amely az 1920-as magyar katonai segítségre emlékeztet.

⁹ A két világháború között működő Magyar–lengyel Egyesület 1936-ban adott megbízást a nem sokkal korábban elhunyt Piłsudski marsall emléktáblájának elkészítésére. Az emlékművet Antal Dezső, a bronzreliefet Szódy Szilárd készítette, s az akkori Piłsudski utca és Böszörményi út sarkán került felállításra. A második világháború után Piłsudski politikai megítélése megváltozott Magyarországon, a tábla pedig megsemmisült. 1993-ban a Lengyel Köztársaság nagykövetsége újra felállította. Napjainkban a magyarországi lengyelek fontos emléke, illetve emlékhelye.